

Sídliště lužických popelnicových polí v cihelně v Kostelci nad Orlicí (okr. Rychnov nad Kněžnou)

Settlement of the Urnfield Period in the Clay Pit of the Brickyard at Kostelec nad Orlicí (district of Rychnov nad Kněžnou)

Martina Beková – Zuzana Bláhová-Sklenářová

Abstrakt

Článek informuje o nových nálezech v hliníku cihelny v Kostelci nad Orlicí, okr. Rychnov nad Kněžnou, kde Vít Vokolek v 80. letech prozkoumal bohaté pohřebiště lužických popelnicových polí. Při letošním záchranném výzkumu v novém záboru těžby byly identifikovány a dokumentovány pozůstatky sídliště z pozdního období vývoje lužických popelnicových polí – většinou sloupcové jámy, sídlištní jámy, několik žlábků nejasného původu a pravděpodobně studna. Sídliště by mohlo být současné s výše zmíněným pohřebištěm.

Abstract

The article informs about new finds in the clay pit of the brickyard at Kostelec nad Orlicí, Eastern Bohemia, where Vít Vokolek had excavated a rich Urnfield cemetery. By a recent rescue excavation in the new exploitation area, remains of a Late Lusatian Urnfield settlement were identified and documented – mostly post holes, settlement pits, some grooves of uncertain origin, and probably a well. The settlement could be contemporary with the mentioned cemetery.

Klíčová slova: Čechy východní – Kostelec nad Orlicí – lužická popelnicová pole – platěnická kultura – sídliště

Key words: Eastern Bohemia – Kostelec nad Orlicí – Lusatian Culture – Platěnice Culture – settlement

Začátek většího odkryvu je snad pro každého terénního archeologa spojen vždy s určitou bází, snad někdy i posvátnou úctou. Tolik záleží na zvoleném způsobu práce, správném čtení půdních náznaků v poli, odhadu vývoje středověkých uloženin ve městě. Špatná volba může znehodnotit nalézanou situaci – a to navždy, archeologická památka procesem odkrývání zaniká, křehká v ojedinělosti své výpovědi a snadno jednou pro vždy zničitelná.

Ještě větší tíže leží na bedrech badatele, pohybuje-li se v bezprostředním okolí významné, již prozkoumané lokality, jejíž výpověď v terénu již byla uzavřena. Výzkum souvisejících celků dokáže i po letech posunout interpretaci dávno dokumentovaných situací, které po léta tvoří základní pilíře povědomí o regionu, do dalších dimenzí.

Právě tak lze pohlížet na výzkum nově objeveného sídliště kultury popelnicových polí v záboru kostelecké cihelny, jehož část prozkoumalo rychnovské muzeum v rámci záchranného výzkumu na přelo-

mu září a října 2015. Pravěk okresu Rychnov nad Kněžnou, poměrně chudého podhorského regionu, ležícího zcela na okraji tradiční sídlištní oikumeny a vzdáleného frekventovaným obchodním spojům, byl donedávna znám z pouhých několika desítek ojedinělých nebo takřka ojedinělých nálezů a z výzkumu dvou rozsáhlých pohřebišť kultury popelnicových polí v Kostelci nad Orlicí a v Třeběšově. V posledních dvaceti letech se situace mění, při běžných dozorech na stavbách a díky průběžně prováděné prospekci (rychnovské muzeum disponuje aktivem takřka dvaceti amatérských nadšenců pro historii, bez kterých by náhled do minulosti byl mnohem chudší) se postupně objevují situace z celého pravěku a rané doby dějinné. Nicméně stále je vcelku zřejmé, že právě mladší až pozdní doba bronzová a starší doba halštatská jsou dějinným úsekem, kdy bylo Podorlicko, jak je zpravidla tento region souhrnně nazýván, osídleno nejintenzivněji.

Sama kostelecká cihelna je lokalitou zásadního významu. Zatímco např. na Chrudimsku či Bydžovsku jsou cihelny s bohatými nálezy běžné, Kostelec (respektive úsek mezi Častolovicemi a Doudlebamí nad Orlicí) je sprášovou výspou v jinak drsnějším podhorském kraji a kostelecká cihelna je v širokém okolí výjimkou. Vývoj archeologického poznání spjatý s postupem těžby v tzv. staré a nové cihelně popsali a přehled známých nálezů podali *J. Kalferst (2002)* a *J. Militký (2006; tam viz aktualizovaný plán na obr. 1)*. Díky komunikační roli Orlice se zde setkáváme s nálezy kultur a období zastoupených v Podorlicku jinak vzácně či vůbec; většina jich přitom pochází ze staré cihelny. Lineární keramice a kultuře řivnáčské patří jen soubor střepů bez nálezových okolností, přímo je zde doloženo osídlení kultury jordanovské. Dominují ovšem památky osídlení lužických popelnicových polí, a to jak sídelní, tak pohřební, od mladší doby bronzové po halštatsko-laténské období, nikoli však zcela souvisle (viz níže). Dále je zastoupena plná doba laténská, pozdní doba římská a vývoj uzavírá dlouhodobé raně až vrcholně středověké sídliště, které zaniká až s rozvojem města Kostel-

ce nad Orlicí. Nová cihelna je naproti tomu archeologicky poznána velmi špatně, což zřejmě souvisí s povahou reliktů v jejím obvodu (*Militký 2006, 179*).

Za nejvýznamnější odborný počín v historii archeologických výzkumů v Podorlicku lze nepochybně označit výzkum pohřebiště lužických popelnicových polí v kostelecké cihelně, v jejím nejmladším hliníku a jeho předpolí. Zahájen byl již ve dvacátých letech dvacátého století, kdy se objevilo několik hrobů se zachovalými nádobami na půdě velkostatku Kinských. Nález vzbudil v rozvíjejícím se městě s vlastním muzejním spolkem velký zájem, a roku 1926 započal, řečeno dnešním slovníkem, badatelský výzkum. Pozemky, na kterých se hroby nalézaly, tehdy ještě nebyly ohrožovány ani cihelnou ani ničím jiným. Na výzkumu se podílel jak kostelecký muzejní spolek, tak pražský Státní archeologický ústav zastoupený Jaroslavem Böhmem (*Beková – Militký 2016*). Vše dopadlo velmi rozporuplně; nálezy z výkopů muzejního spolku, především nádoby a několik bronzů, skončily ve sbírkách kosteleckého muzea, bohužel již bez nálezových celků jako jednotlivosti. Jejich moderní vyhodnocení podal až

Obr. 1 Vít Vokolek při výzkumu v kostelecké cihelně roku 1982 nebo 1983. Foto p. Dušek, Kostelec n. O. – *Abb. 1* Vít Vokolek bei seiner Ausgrabung in der Ziegelei im Jahre 1982 oder 1983 (Aufnahme Herr Dušek, Kostelec n. O.).

V. Vokolek (1999, 70–72). Část nálezů z výzkumu StAÚ Praha byla za neznámých okolností převedena do městského muzea v Týništi nad Orlicí, dle způsobu evidence lze poměrně věrohodně identifikovat výstavu jednotlivých hrobů, ale nevíme, zda a nakolik jsou tyto soubory úplné. Údaje o bližších nálezových okolnostech a souvislostech v tomto případě také chybí, neboť pečlivě vedený muzejní inventář se noc před převodem týništské sbírky do muzea v Rychnově nad Kněžnou ztratil, a spolu s ním i nejhodnotnější a především nejlépe zpeněžitelné kusy sbírky. A nálezy z naposledy prokopaných hrobů byly pohozeny na půdě kosteleckého muzea, kde je na počátku osmdesátých let našel a zachránil tehdejší student, nyní archeolog a numismatik Jiří Militký (2006, 187). Bylo jasné, že muzejnímu spolku došly síly, nálezy tam byly odloženy bez umytí, v původním stavu, ale také našťestí v původních sáčcích – a tak tato paradoxně nejpomíjenější část inventáře pohřebiště má v současnosti nejvyšší vypovídací hodnotu.

V osmdesátých letech již bylo jasné, že plocha pohřebiště je jednoznačně ohrožena postupem těžby v cihelně. A tehdy vstupuje do děje jubilant, který zorganizoval předstihový záchranný výzkum v předpolí cihelny (obr. 1). V několika dlouhých sondách odkryl největší a nejbohatší hroby, vymezil jejich kumulace a alespoň tři vybrané nejcenější komplexně zpracoval a publikoval (Vokolek 1999, 70–78). Při odkryvu se ukázalo, že pohřebiště začíná již v období lužické kultury (Ib–IIa podle V. Vokolka); tyto starší hroby byly však silně narušeny jak pohřbíváním v pozdní době bronzové až halštatské, tak hlubokou orbou (Vokolek 2003, 132).

Na počátku devadesátých let již cihelna postoupila natolik, že skrývka obsáhla i sondy V. Vokolka. Díky tomu bylo možno prozkoumat i plochu mezi nimi a v bezprostředním okolí, a tak prakticky výzkum dostupné části pohřebiště dokončit. Vzhledem k tomu, že cihelna v té době disponovala skrejpem, řízená skrývka byla prováděna velmi precizně a podařilo se objevit i reliktory rozoraných hrobů, pozůstatků mohyl a pohřebních obřadů. Podle V. Vokolka šlo již o okrajovou část lužického pohřebiště. Nejzápadnější část celé nekropole je nepochybně ještě zachována pod dnešní zahrádkářskou kolonií, zde je ale v současné době zcela nepřístupná. Tuto poslední etapu výzkumu provádělo rychnovské muzeum pod vedením M. Bekové, ale po zveřejnění základních informací (Beková 1993, 47–48) byly nálezy předány k publikaci jubilantovi, aby nebyla narušena kontinuita bádání. Ten je především popsal a vyhodnotil ve svém soupise východočeských lužických pohřebišt (Vokolek 2003, 132–133).

Bylo lze očekávat, že k tak rozsáhlé nekropoli budou existovat i sídliště těch, kteří na ní pohřbívali. Po dlouhou dobu byly ale doklady osídlení velmi

vzácné, jejich nálezy omezující se na halštatsko-laténské období byly zachyceny záchranným výzkumem také v cihelně (Militký 2006, 175–190).

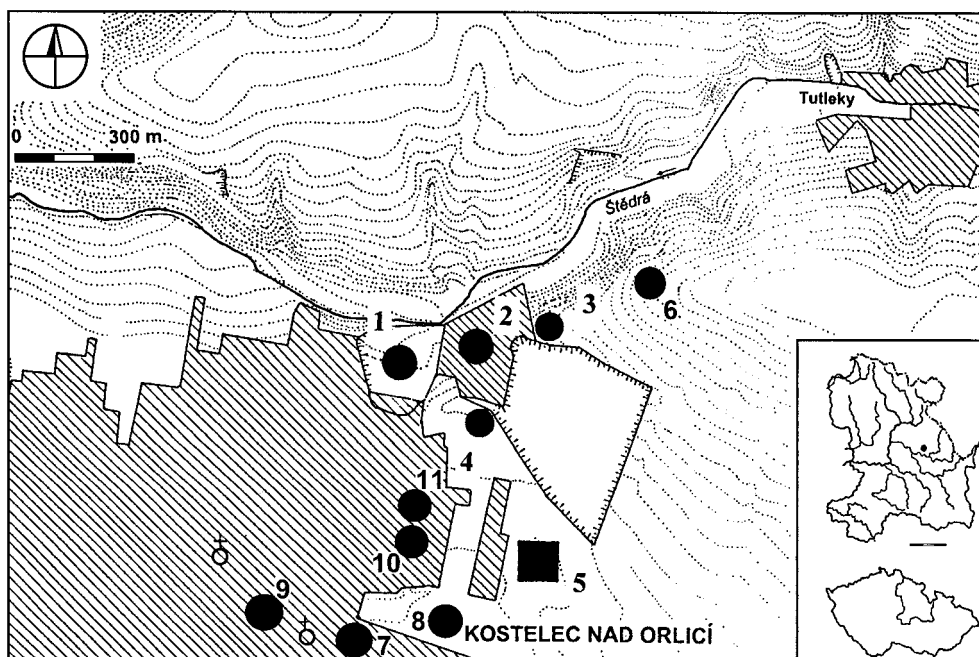
V posledním čtvrtstoletí přinášely intenzivní průzkumy a záchranná činnost v okolí nekropole další a další doklady osídlení s ní související. Nutno jmenovat především sběry a záchranné akce J. Militkého (Beková – Militký 2016) na pravobřežní terase řeky Orlice, mezi Doudlebamí a Kostelcem nad Orlicí. Při množství drobných zásahů v samotném městě Kostelci, dokumentovaných záchrannými výzkumy prováděnými muzeem v Rychnově nad Kněžnou, jsme pak zachycovali torza sídlištních situací. Ke dnešnímu dni je známe celkem ze šesti poloh. Šlo o přístavbu Zvláštní školy, stavbu prodejny Orlice na Palackého náměstí, pokládku inženýrských sítí na rohu Michalcovy ulice (Beková – Militký 2016) stavbu tiskárny AG typ (Bek 2007, 349–356) a dosud nepublikované výzkumy rychnovského muzea při přístavbě základní školy na Palackého náměstí (dokončeno 2014) a rekonstrukci Jungmannovy ulice (dokončeno 2015 těsně před odevzdáním příspěvku). Musíme ovšem zdůraznit, že šlo vždy o plošně velmi omezená zjištění. Letošní odkryv je proto vítanou změnou.

Výzkum v kostelecké cihelně 2015

Cihelna byla zřízena na sprašové návěži v oblasti nejúrodnějších hnědozemí, nejhodnotnějších v celém regionu (jejich pás se táhne od Častolovic po Doudleby nad Orlicí). V severnější partii zabíraného území se spraše střídají s vrstvami slínovců a objevují se i šterkopísky. Těžba postupně zabírá úpatí kopce Tabulky, hřbetu oddělujícího údolí Orlice od severněji položeného mělkého údolí Štědrého potoka (obr. 2).

Ve své dlouhé historii byla bohužel, co se archeologických nálezů týče, až do roku 1988 sledována jen velmi sporadicky – viz výše. Dnešní hliník je tak rozsáhlý, že pro základní orientaci musíme rozlišit jeho jižní okraj, přimykající se k městské zástavbě, kde se nacházelo pohřebiště, a severní okraj, postupující nad Štědrým potokem. Právě na severním okraji prováděl v letech 1988–89 J. Militký záchranný výzkum na laténské a posléze jordanovské sídlištní okrsku pokračovalo rychnovské muzeum zastoupené M. Bekovou (Beková – Militký 2016), které pak navázalo roku 1991 výzkumem středověkých příkopů umístěných na tehdy východním okraji hliniště (Beková 2011, 289–298).

Od roku 1993, kdy skončil výzkum pohřebiště, byly těžební zábory kostelecké cihelny sledovány vždy jen formou archeologického dohledu, a pravi-

Obr. 2 Kostelec n. O., cihelna – poloha lokality a situace výzkumu: 1 – tzv. stará cihelna, 2 – tzv. nová cihelna, 3 – poloha jordanovského a laténského sídliště, 4 – poloha U sv. Jana, laténské sídliště, 5 – žárové pohřebiště, 6 – sídliště zkoumané roku 2015, 7 – Zvláštní škola, 8 – Tiskárna AG TYP, 9 – ZŠ na Palackého náměstí, 10 – Jungmanova ul., 11 – Michalcova ul. Podle *J. Kalfersta (2002)* a *J. Militkého (2006)*, doplněno. – *Abb. 2* Kostelec n. O., Situation der Lokalität und der Grabungen in der Ziegelei: 1 – sog. alte Ziegelei, 2 – sog. neue Ziegelei, 3 – Lage der Jordansmühler und latènezeitlichen Siedlungen, 4 – Lage „Beim St. Johannes“, latènezeitliche Siedlung, 5 – Urnengräberfeld, 6 – die im J. 2015 ausgegrabene Siedlung, 7 – Sonderschule, 8 – Druckerei AG TYP, 9 – Grundschule am Palacký-Platz, 10 – Jungmannstr., 11 – Michal-Str. Nach *J. Kalferst (2002)* und *J. Militký (2006)*, ergänzt.

Obr. 3 Kostelec n. O., nová cihelna – plocha výzkumu 2015. Foto *M. Beková*, MOH Rychnov n. Kn. – *Abb. 3* Kostelec n. O., neue Ziegelei – Grabungsfläche 2015. Aufnahme *M. Beková*, Museum Rychnov n. Kn.

delně s negativním výsledkem. Překvapením nejen pro archeology, ale zejména pro vedení cihelny bylo tedy přerušení dlouhých let, kdy záchranný archeologický výzkum začínal a končil prohlídkou skrývky. Na severním zaboru, který se již zakusuje do masivu kopce Tabulky, se nad svahem zvolna spadajícím ke Štědrému potočku objevily čistě bílé skvrny v barvě mleté křídly. Skrývka byla bohužel (stejně jako v posledních patnácti letech, neboť skrejpry již dosloužily) prováděna buldozerem a dočišťována bagrem, který má jen omezenou mechaniku a není schopen rovněž seškrábnout povrch. Byla tedy více než špatně čitelná (obr. 3). Vedení cihelny bylo sice ochotno dodatečně objednat stroj UDS, již to však nemělo smysl, výsledek nebylo možno napravit. Skrývka z větší části dosáhla na podloží, nicméně v mezerách mezi hrábnutími lžíce bagru zůstaly ostrůvky nestržené podorniční vrstvy. Nebylo reálné plochu o rozloze cca 0,4 ha celou ručně začistit, byly zaškrabávány jen úseky kolem objektů, případně větší plochy kolem jejich koncentrací.

Výplň všech objektů byla naprosto jednotná, jak již bylo uvedeno výše, v barvě mleté křídly (obr. 4). Tento v terénu nepřilíhající jev zaslouží zvláštní pozornost. Vyčerpávajícím způsobem, za použití přírodovědných analýz, jej vysvětlil J. Prostředník jako výsledek kombinace půdního typu a časově omezených klimatických poměrů – jde o typický doklad redukčních procesů v agresivním podloží, konkrétně vznik litogenně podmíněných primárních pseudoglejů (*Prostředník 2014*, 263). Přitom také konstatoval silnou korozi keramiky situované v těchto výplních. V kostelecké cihelně byly podobné výplně zjištěny již v halštatsko-laténských sídlištních objektech, ale v méně vyhraněné podobě (bílošedé zbarvení – výzkum J. Militkého 1989, autorovi výzkumu děkujeme za ústní sdělení; v článku z r. 2006 J. Militký poukazuje na to, že výplně objektů zde nebyvaly zdaleka vždy tmavé a že tím lze vysvětlit častější ničeni archeologických nálezů v nové cihelně bez výzkumu, protože si jich pro nenápadnost nebylo snadné povšimnout: *Militký 2006*, 178).

Na obdélníkové ploše o rozměrech cca 200 × 20 m se podařilo identifikovat 108 objektů (obr. 5), od kulových jamek a sloupových jam (celkem 48), nespécifických sídlištních jam (9) přes velmi mělké objekty různých rozměrů (47) až po větší objekt 100/2015, původně interpretovaný jako silo a později hypoteticky jako studna, a mělký žlab. Vzhledem k tomu, že všechny objekty měly prakticky identickou výplň (bílou, případně s promíšenými okraji), bez zvrstvení a většinou bez movitých nálezů, maximálně s příměsí uhlíků, podáváme jejich přehled v tabulce s rozměry a stručným popisem. Všechny uváděné hloubky jsou počítány od nivelety skrývky, která měla průměrnou mocnost 40–50 cm.

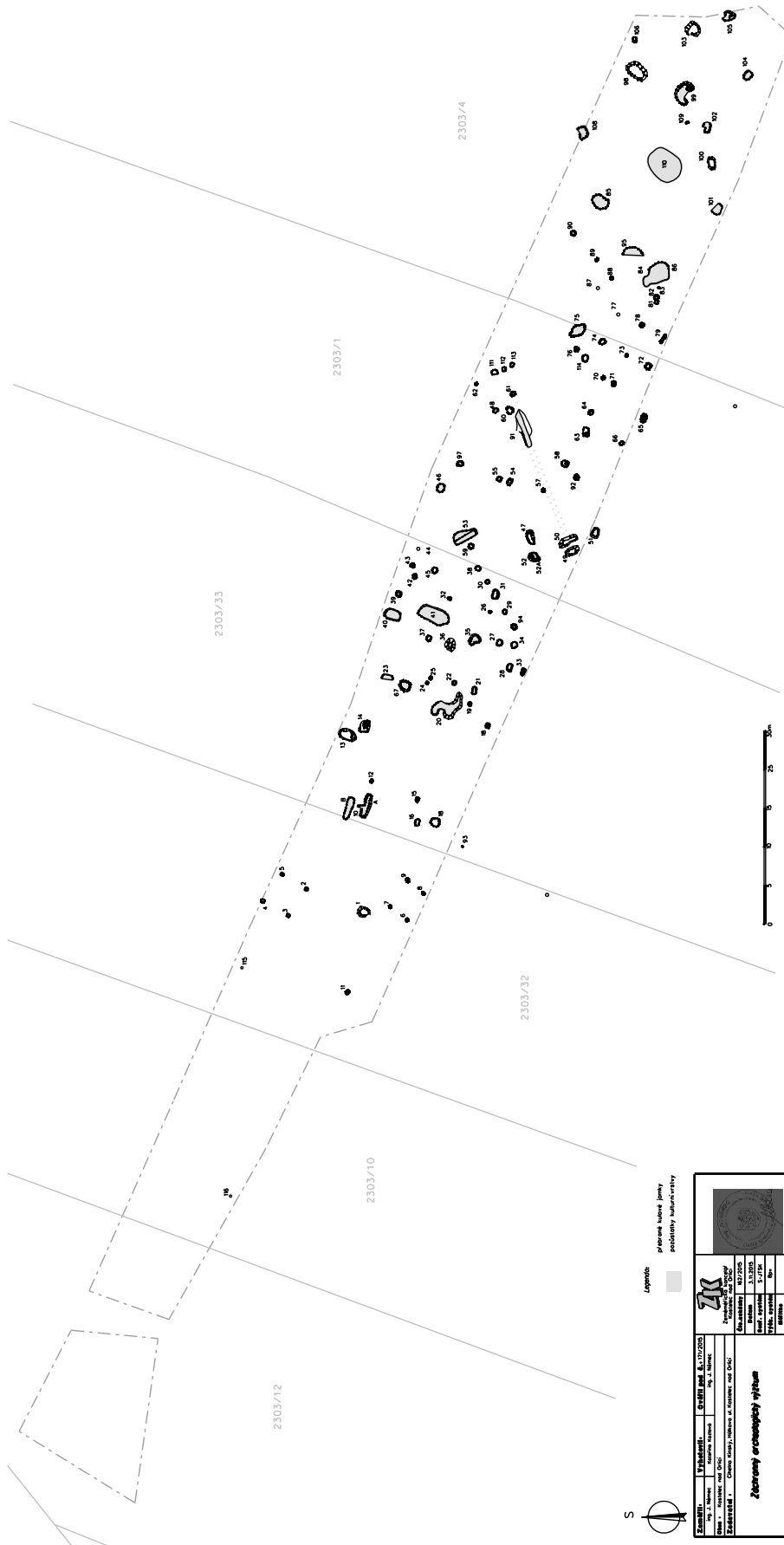

Obr. 4 Bílá výplň objektu 100/2015. Foto M. Beková, MOH Rychnov n. Kn. – Abb. 4 Weiße Füllung des Objekts 100/2015. Aufnahme M. Beková, Museum Rychnov n. Kn.

Rozsah sídliště jsme schopni vymezit v západním a jižním směru: na západě nedosahovalo ke konci skrývky, a na starším zaboru přiléhajícím ke zkoumané ploše na delší, jižní straně, kterou jsme sledovali loňského roku, se objekty neobjevily vůbec. Delší severní a kratší východní strana hraničí s obdělávaným polem, kam sídliště nejspíše pokračuje. Přilehlé plochy pole byly prochozeny jednak klasickým povrchovým sběrem, jednak s detektorem kovů. Za jeho použití byla prozkoumána také celá skrytá plocha, objekty i výhozy z nich. Získány byly dva bronzové slitky na poli zhruba 10 m od skrývky na severní straně, jeden slitek a jeden zlomek blíže neurčitelné úchytky z barevného kovu, vše mimo objekty při západním okraji skrývky.

Vyhodnocení nálezů

Nálezově bylo sídliště velmi chudé, což lze přičíst na vrub jednak agresivnímu půdnímu prostředí, které neumožnilo uchování jinak běžně nalézáných sídlištních pozůstatků (nálezy keramických zlomků v objektech byly velmi řídké a povrch keramiky byl silně narušen, kosti nebyly nalezeny vůbec žádné), zčásti to můžeme spojovat i s umístěním na poměrně exponované poloze terénní hrany vrchu Tabulky, kde je třeba počítat s působením erozních procesů. V těchto souvislostech interpretujeme mělké nepravidelné objekty, nacházející se po celé ploše, ale nejvíce v jejím středu a ve východní části, jako reliktů jinak oderodované kulturní vrstvy. Jejich rozměry jsou velice různé, od vysloveně malých, před vybráním se jevících jako kulové jamky, až po několika-metrové nepravidelně okrouhlé objekty. Převážnou

Obr. 5 Celkový plán plochy výzkumu 2015. Zaměření Ing. J. Němec, Zeměměřická kancelář Kostelec n. O. – Abb. 5 Gesamtplan der Grabungsfläche 2015. Vermessung Ing. J. Němec, Zeměměřická kancelář Kostelec n. O.

Tab. 1 Kostelec n. O., cihelna, výzkum 2015 – seznam objektů. – Tab. 1 Kostelec n. O., Ziegerei, Grabung 2015 – Befundverzeichnis.

Č. obj.	Typ objektu		stříštní jáma	rel. vestvy	jiné	Max. hl.	Max. rozměr	Obuah		mazanice	ker.	Poznámka
	KJ/SJ	úzká						uhlíky	uhlíky			
1	2	I	oválná			20	140	I				
2	1	I				24	45	I				
3	1	I				25	46					
4	1	I				12	48	drob. neodebr.				
5	1	I				12	40	drob. neodebr.				
6	1	I				12	36	I				
7	1	I				10	35	I				
8	1	I				10	40	I				
9	1	I				15	40	I				
10	1	I	dno nepravil. j.			20	160 x 313	I				
11	1	I				26	70	drob. neodebr.				
12	1	I				14	34					
13	1	I	velká oválná			32	230 x 136					
14	1	I	střední okrouhlá			33	130					
15	1	I	(roztažená?)			22	70					
16	1	I	nepravidelná			15	50 x 90					
17	1	I	nepravidelná			15	100 x 138					
18	1	I				25	72					
19	1	I	velká nepravidel.			15	54	drob. neodebr.				
20	1	I	velká podlouhá			24	275 x 265	I				
21	1	I	malá podlouhá			8	40 x 92					
22	1	I				32	50	I				
23	1	I	velká nepr. j. A + B			8	150 x 250					
24	1	I				10	42					
25	1	I				12	48					
26	1	I	melká okrouhlá			5	40					
27	1	I	melká okrouhlá			13	80 x 80					
28	1	I	melká stř. neprav.			18	70 x 110					
29	1	I	(větší)			44	60	drob. neodebr.				
30	1	I	střední okrouhlá			24	56	drob. neodebr.				
31	1	I	střední okrouhlá			32	95 x 130	I				
32	1	I	(hluboká, úzká)			30	45	I				
33	1	I	(větší)			20	45 x 98					
34	1	I	menší melká			8	82					
35	1	I	středně velká			22	174 x 150	I				
36	1	I	stř. okrouhl., hluboká			46	140 x 140	I				
37	1	I	stř. okrouhl., hluboká			38	82	I				
38	1	I	men. okrouhl., stř. hlub.			16	80	drob. neodebr.				
39	1	I	stř. okrouhl., hluboká			29	80	I				
40	1	I	melká menší jámka			14	174 x 108					
41	1	I				18	418 x 210	I				
42	1	I				17	73					
43	1	I	stř. okrouhlá, hlubší			26	68					
44	1	I	střední okrouhlá			18	110 x 146	I				
45	1	I	stř. okrouhlá, hlubší			20	80	I				
46	1	I	stř. velká velmi melká			14	136					
47	1	I	stř. okrouhlá, hlubší			26	106 x 188					
48	1	I	(přebraná)			18	66					
49	1	I	podlouhá vět., stř. hl.			30	108 x 188					
50	1	I	podlouhá vět., stř. hl.			30	100 x 270					
51	1	I	podlouhá, melč. j.			16	104 x 142					
52	1	I	střední okrouhlá			14	140 x 104					
53	1	I	velmi melká neprav.			17	272 x 128					
54	1	I	(hlubší)			24	70 x 105					
55	1	I	velmi melká neprav.			8	66					
56	1	I	(velmi hluboká)			45	40	I				
57	1	I	(dřobná, přebraná)			38	48					
58	1	I	(dřobná, přebraná)			14	96					

Tab. 2 Kostelec n. O., cihelna, výzkum 2015 – keramické nálezy. – Tab. 2 Kostelec n. O., Ziegelei, Grabung 2015 – keramische Funde.

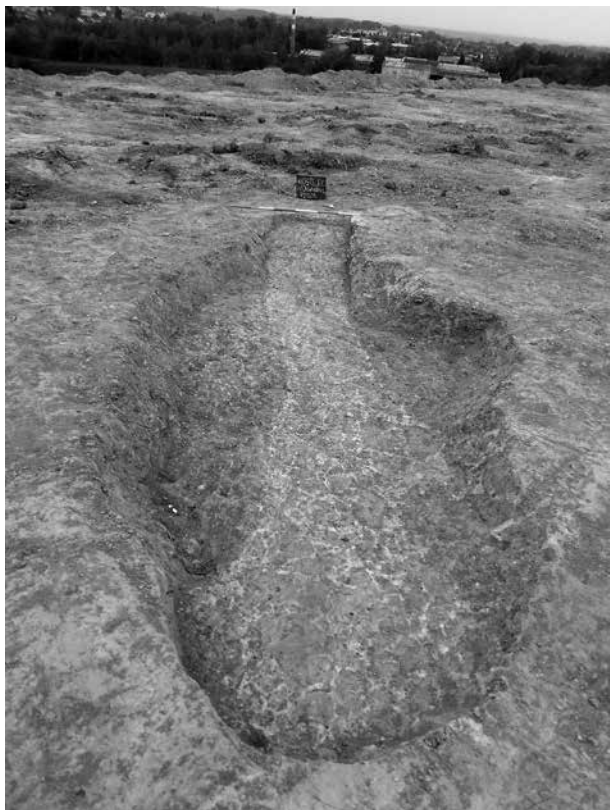
Objekt 2015	Pol.	Ks ker.	Povrch vnj/vnt	Bar. povrch vnj/vnt	Barva lomu	Hmota	Síla mm	Část nád.	Pozn.
2	V	1	hlazený, nástřepí? /hlazený	sv. okr/čn	čn/hn skvrn.	jemná; šamot?	10	výduť	ostrohranný
10B	–	2	blátivé nástřepí? + hrubý písek	cihl./cihl.	hnědá	jemná, ojed. vět. zrna písku	9,10	výduť	přelomený střep; omletý
10B	–	1	bublinky /nástřepí?	čv./ščn se zrny cih- lově růž.	ščn	jemná	13	výduť? hrdlo?	přepáleno; omletý
10B	–	1	hlazený + nástřepí? /hlazený	hnčv.	hn až cihl.	jemná s ojed. vět. zrny	9,10	?	přepáleno; ostrohranný
10B	–	1	hlazený /hlazený	hnědookr.	čn	jemná s ojed. vět. zrny	9,10	?	rytá výzd.?
18	V	1	hlazený (stopy leštění?) /hlazený	tm. hnčv. (stopy tuho- vání?)/hnčv.	hn/š /růž	jemná; šamot?; bublinky	5,6	výduť	přepáleno; vyhořelá org. příměs těsta?; ostrohranný
19	V	1	hlazený /nedoch.	cihl./cihl.	čn	jemná	10	?	přepálený
31	Z	6	hladký /nerovný s otisky	cihl./skvrn.	skvrn. cihl./ čn/hn	hrubá; dvojitá hlína?	16–18	plotna?	č. 13; propíchno
35	V	1	hrubý (nástřepí? písek)/zahlazov.	cihl./čn	skvrn.	hrubá; šamot?	10	?	–
75	V	2	hladký, tenký přetah? /hladký	hn/ščn	čn	jemná, spo- rad. zrna 1–2, ojed. do 4–5 mm	5,6	výduť	č. 25; nelze je spojit, ale táží nádoba; ostrohranný
75	V	2	nedoch.	nedoch.	cihl. /hnčn	šamot?	?	pouze hrudky	hmota s drc. střepy? srov. plotnu obj. 31

většinu skutečných objektů (*tab. 1*) představovaly sloupové jámy a kúlové jamky. Zkoumanou plochu zhruba v polovině šikmo přetínal mělký žlab s plochým dnem, zachovaný v maximální hloubce 20 cm a šíři 60 cm. Byl velmi špatně čitelný, jeho obrysy byly rozostřeny kulturní vrstvou (*obr. 6*).

Kúlové jamky a sloupové jámy bohužel nevyznačují jednoznačně interpretovatelné půdorysy. Způsob skrývky byl velmi nevyhovující a mohl nás o mnohé drobné objekty připravit, ale především zde počítáme s částečně oderodovaným terénem. Výzkum také zachytil pouze úzký pásový výřez plochy sídliště. Aplikujeme-li nicméně na tyto nespojitě situace dosavadní poznatky o zástavbě lužických popelnicových polí, do jejichž pokročilého vývoje lze sídliště nejspíše datovat na základě keramiky (*viz níže*), jeví se ve střední části zkoumané plochy (*obr. 7*) náznak dlouhého obdélníkového půdorysu, jaké známe již z více sídlišť střední/mladší až

pozdní doby bronzové v tomto kulturním okruhu (Turnov-Maškovy zahrady, Sobčice aj.: *Bláhová-Sklenářová 2011; 2012*, 137–138, 165–175). Dům by byl široký asi 7 m a dlouhý něco přes 20 m, sloupové konstrukce, nejspíše drážkové. Jihovýchodní stěnu domu 1 by vyznačovala řada sloupových jam 94, 29, (narušená?) 31, 30, 38 a 59, nedochovanou linií severovýchodní stěny by snad mohly naznačovat sloupové jámy 42 nebo 43, u dalších již vůbec nelze soudit.

Koncentrace objektů v jihovýchodním sousedství by mohla být považována za stopy dalšího půdorysu, objekty jeví se jako sloupové jámy zde však mohou být z velké části spíše zbytky kulturní vrstvy, a navíc mezi objekty 49 + 50 a 61 probíhá nedatovaný žlab 91, který se dochoval pouze velmi nezřetelně; orientací odpovídá hypotetickému půdorysu domu 1, není však možno s ním spojit žádné další relikty a uvažovat o jeho případném vztahu k zástavbě.

Obr. 6 Žlab č. 91/2015. Foto M. Beková, MOH Rychnov n. Kn. – Abb. 6 Das Gräbchen Nr. 91/2015. Aufnahme M. Beková, Museum Rychnov n. Kn.

Na severozápadě plochy se rýsují pravoúhlé plochy vymezené sloupovými jamami v rozích o rozměrech 4×4 a 4×3 m, orientované přibližně SZ–JV. Tyto jámy (obj. 2–9) měly hloubku 10–24 cm, půdorys okrouhlý či oválný o max. rozměru 35–46 cm a ve výplni obsahovaly uhlíky. Jsou situovány na okraji kumulace objektů, kterou můžeme pokládat za relikty zástavby. To by mohlo nasvědčovat poloze sýpek, jak se tyto čtveřice sloupových jam tradičně interpretují – na okraji osad se stavěly pro nižší nebezpečí požáru, což zde (podle uhlíků ve výplni) nemusilo pomoci, ačkoli uhlíky se tam mohly dostat i druhotně. Žlaby 10A a 1B pak mají orientaci podobnou. Na sídlišti v Turnově-Maškových zahradách byly takto orientovány fragmentární kratší (?) půdorysy na ploše C, identifikované na základě kratších úseků stěnových žlabů a datované podle souvisejících objektů již do doby halštatské bez bližšího upřesnění, v Sobčicích pak dům pozdní doby bronzové (Bláhová-Sklenářová 2012, 152–157, 170).

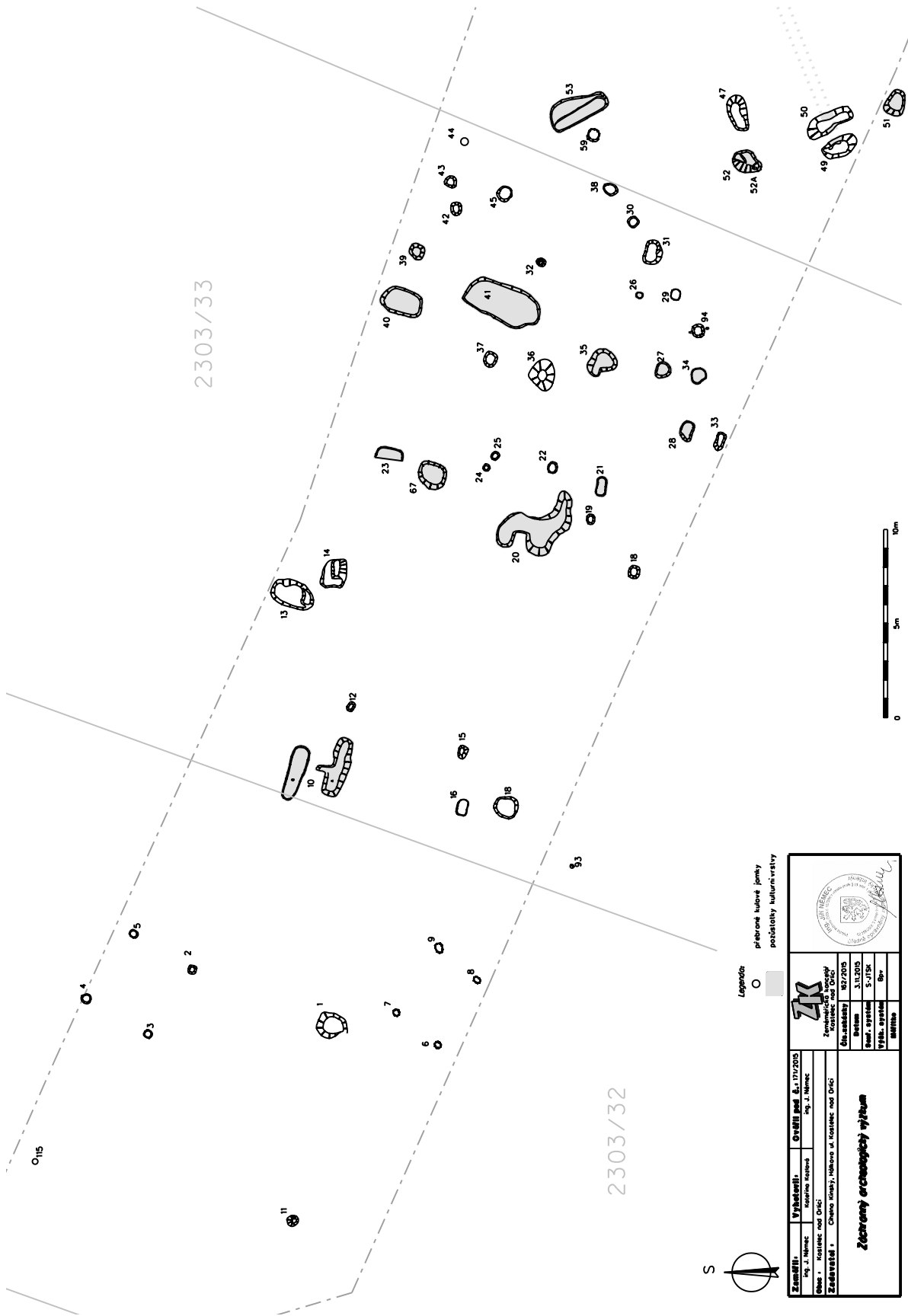
Byla by možná i jiná varianta interpretace – řada sloupových jam, ztotožněná v první variantě s jižní stěnou domu 1, by se stáčela k severozápadu a šlo by o ohradu jakési jinak nezachycené usedlosti. Průběh obvodové linie druhé usedlosti by obdobně vymezo-

valy obj. 90, 89, 88, 78, 72, 65, 66, 92, 57, 54 nebo 55 a dále, tvořící nápadné řady, přičemž tam bychom uvnitř možná nacházeli i relikty domu (obj. 70, 71, 73, 78, 77, 74, 114?, 76, popř. další). Vzdálenou oporu interpretaci by mohlo poskytovat např. uspořádání halštatského dvorce odhaleného v Opatovicích n. L. a publikovaného V. Vokolkem a R. Sedláčkem (2008).

Kromě přesněji neinterpretovatelných sídlištních jam (9) byl při východním okraji záboru nalezen zahroubený objekt 100/2015 obdélného půdorysu se zaoblenými rohy a prakticky svisle spadajícími stěnami (viz obr. 3). Rozměry u dna měl 64×110 cm, při povrchu byl mísovitě rozšířen až na 96×170 cm. Hloubka činila 110 cm. Při povrchu objektu se v bílé výplni rýsovala uhlíkatá čočka. Čistě bílá sprašovitá výplň sahala až do poloviny hloubky objektu, zde byla ohraničena dvěma slabými proplásky bíložedé barvy a zbytek výplně až ke dnu byl promíšený (do bílé barvy žlutošedá barva podloží). Objekt byl prokopán sprašovou vrstvou a sahal až na šterkopísek. Původní interpretaci, že jde o silo, zcela neodpovídá oble obdélníkový půdorys ani tvar mírně se zužující ke dnu (výplň může následkem degradace poskytovat klamný obraz). Domníváme se, že by v úvahu připadala i možnost, že jde o studnu, ačkoli chybí nejpádňější důkaz – roubení, bednění, kadlub či alespoň košatina (např. *Stäuble – Hiller 1998*; jsou však známy i studny bez těchto nálezů: *ibidem*, 727)¹. Geologická a hydrologická situace na lokalitě by tomu neodporovala, svahové prameny ve stěně hlínku jsou dodnes patrné a nepřítomnost stop výdřevy apod. lze opět vysvětlit půdními poměry.

Zlomky keramických nádob, nalezených v jednotlivých objektech, jsou atypické a je jich velmi málo (tab. 2). Jsou silně korodované, většinou zřejmě druhotně přepálené. Jeden či oba povrchy bývají zbarvené do červena (hněda, okrova, cihlova, růžova), střep na lomu je zpravidla černý, šedočerný, případně hnědý; stejné zbarvení má u některých silnějších zlomků i vnitřní povrch. V několika případech se zdá, že sendvičový efekt je způsoben tím, že na jádro (tmavě zbarvený střep) byla s jedné strany – vnější (či ojedinele původně s obou stran) nanášena nepravidelná, méně pevná vrstva blátivé konsistence s příměsí hrubého písku (zrna až 2–3 mm). Keramická hmota je zpravidla jemná s řídkce vtroušenými hrubšími zrny, většinou bílého křemitého písku do 2 mm. Dva

¹ V Turnově-Maškových zahradách byl prozkoumán objekt kultury lužické č. 389/2000, téměř čtvercového půdorysu o rozměrech 198×204 cm, výzkum dosáhl pouze hloubky 110 cm, poté byl objekt zaplaven spodní vodou; výplň – středně ulehlá tmavě hnědá jílovitopísčítá hlína – obsahovala ojedinělé střepy, kameny a nečetné zlomky mazanice. Stopy konstrukce nebyly zjištěny, půdní poměry na lokalitě však nebyly příznivé dochování organických látek. Za laskavou informaci děkujeme kol. Dr. Janu Prostředníkovi (Muzeum Českého ráje v Turnově).

Obr. 7 Detail celkového plánu – západní část zkoumané plochy s relikty zástavby. Zaměření Ing. J. Němec, Zeměměřická kancelář Kostelec n. O. – Abb. 7 Detail des Gesamtplans – Westteil der Grabungsfläche mit Bebauungsresten. Vermessung Ing. J. Němec, Zeměměřická kancelář Kostelec n. O.

Obr. 8 Kostelec n. O., výzkum 2015: zlomky perforované hliněné desky. Foto M. Beková. – Abb. 8 Kostelec n. O., Grabung 2015: Fragmente der perforierten Lehmplatte. Foto M. Beková.

zlomky téže nádoby z obj. 10B jsou z materiálu celkově jemného, blátivé nástřepí na obou površích je naopak hruběji zrnité. V několika případech se na pohled zdá, že do hmoty byly přidány drcené staré střepy. S výjimkou nejasných stop na drobném zlomku z obj. 10B, které připomínají dvě tenké souběžné ryté linie, na žádném nejsou patrné stopy výzdoby ani úpravy povrchu. Lze soudit, že většinou jde o zlomky hrubých užitkových nádob nevýrazné profilace (hrnců, popř. i zásobnic; převažují fragmenty o síle 9–10 mm), zčásti nádob stolních, nikoli však jemných (mis), o síle 5–6 mm; tenkostěnná keramika chybí (nebyla přítomna nebo se nedochovala).

Zvláštností je šest drobných zlomků z obj. 31/2015, které připomínají součásti tzv. kotoučovitě pokličky, ale provedení je hrubší (vrchní povrch hlazený, spodní však nerovný, jako by deska byla vymodelována přímo na povrchu země i s klacíky apod.) a výpal nízký, snad vzniklý tepelným provozem či požárem: při vrchní hladké ploše a při krajích zlomků (upravené okraje nejsou nikde patrné) je stěp zbarven do cihlova, uvnitř a blíže k nerovnému spodnímu povrchu je černohnědý, avšak nepravidelně, jako by hmota nebyla homogenní – rozhraní „černé“ a „červené“ hmoty je velmi ostré. Plotna je silná 16–18 mm a byla v relativně pravidelných intervalech cca 2 cm

svisle propíchnána tyčinkou o rozměrech podobných špejli, perforace však není dokonalá, jako by důležitý byl pouze horní konec otvoru. V jednom místě je v otvoru a přilehlé hmotě jakýsi tmavý příškvár (?). Obj. 36/2015 (V pol.) obsahoval hrudku růžovošedé mazanice, lehké zřejmě následkem přepálení, a přepálený zlomek horniny s velkým obsahem slídy. Skladba keramického inventáře a nálezová situace nedovoluje s ohledem na zlomkovitost svědectví přesnější interpretaci, než že jde pravděpodobně o doklady běžného provozu domácností. Deskovitý předmět z obj. 31/2015 se nezdá být mazanicí se stěny ani úpravou povrchu ohniště; propíchnání by mělo smysl jako opatření proti prohýbání během vystavení žáru, zařízení by snad bylo možno hypoteticky považovat za plotnu k pečení např. placek – zůstává však otázkou, zda bylo vypracováno na povrchu země a oheň se zakládal na něm, anebo spočívalo např. na plochém kameni či dřevě.

Datování takto nevýrazného a nepočteného souboru je vždy obtížné. Podle celkového charakteru a technického provedení keramiky se zdá, že kulturní příslušnost je nejspíše třeba hledat v prostředí pokročilých lužických popelnicových polí, otázkou však je, zda v rámci Vokolkova III. či IV. slezskoplatěnického stupně. *Ľ. Milítký (2006)* totiž upozorňuje, že pohřební a sídlištní nálezy se na této lokalitě časově vylučují: hroby patří lužické kultuře a potom slezskoplatěnické podle V. Vokolka, nebyly však dosud zachyceny žádné hroby datovatelné do halštatsko-laténského období (závěr III. a IV. stupně). Tam naopak patří sídlištní nálezy opakovaně zjišťované ve staré cihelně od r. 1940. *Ľ. Milítký (2006, 187, pozn. 20)* upozornil na zprávu V. Spurného z roku 1962 „o údajně slezskoplatěnickém sídlištním materiálu z nové cihelny“ v kosteleckém muzeu (*hlášení ARÚ Praha čj. 6245/62*), tyto údaje jsou podle něj bohužel neověřitelné.

V porovnání s keramikou z halštatsko-laténských sídlištních kontextů, uloženou ve sbírkách Muzea východních Čech v Hradci Králové (sběry z r. 1940: č. i. 23473-23490; výzkum M. Richtra 1957, obj. IV: č. př. 43/2013) se soubor z nynějšího výzkumu zdá na první pohled charakterově podobný, v podrobnostech však odlišný. Pozdně halštatské zlomky jsou všeobecně vyrobeny z hrubšího těsta a hrubším provedením co do tvarování a úpravy povrchu, výpal je tvrdší, přičemž na lomech je zpravidla patrný sendvičový efekt, naopak „dvoubarevné“ střepy s odlišným zbarvením vnitřního a vnějšího povrchu se nevyskytují (jakož ani náznak nástřepí apod.). Stopy přepálení mohly vznikat jako následek dílčích událostí a nelze je tedy považovat za obecný znak, v halštatsko-laténském souboru nebyly zastoupeny, což na jednu stranu brání srovnání, na druhou stranu může znamenat jakousi odlišnost ve vzniku a formování

souborů. Nálezy z nynějšího výzkumu celkově připomínají spíše keramiku období HB-HC. Uvedené rozdíly by mohly naznačovat možnost, že se konečně podařilo zachytit relikty osídlení alespoň zčásti současného s pohřebištěm. Ve prospěch této domněnky svědčí relikty zástavby, pakliže jsme je identifikovali správně. Jistou indicií v tomto směru by mohla být i výše uvedená zpráva V. Spurného.

Závěr

Zdá se, že právě Kostelec nad Orlicí by mohl být tím vzácným případem, kdy se podaří poodkrýt detaily fungování sídelního mikroregionu, potvrdit existenci systému centrálního pohřebiště a osad k němu příslušných. Vypovídací možnosti terénu jsou zde částečně omezeny městskou zástavbou, která archeologické situace sice překrývá a ničí, na druhou stranu právě život města s sebou nese množství zemních zásahů, ve kterých je možné pozůstatky sídlišť zachytit. Jsme ale plošně omezeni a získáváme tak neúplnou mozaiku vědomostí, která nevypovídá o velikosti osad a není schopna představit jejich vývoj. Tato mozaika má však tendenci stále se zahušťovat, stačí jen věnovat maximální úsilí sledování všech staveb – předpokladem úspěchu je tu samozřejmě existence zodpovědného garanta, regionálního archeologa, a zároveň dobrá právní úprava, která takovou garanci a komplexní práci v regionu neznemožňuje. Postihnout velikost osady, případně její vnitřní uspořádání, je ovšem možné pouze při plošném výzkumu, který připadá v úvahu nejspíše právě v cihelně. Jak intenzivní výstavba, tak těžba pokračuje, a můžeme se tedy těšit, že naše poznatky o osadách, jejichž obyvatelé pohřbívali na již prozkoumaném pohřebišti, rozhodně nejsou konečné.

Zusammenfassung

In der Ziegelei Kostelec nad Orlicí (Ostböhmen), wo Vít Vokolek in den 80. Jahren ein reiches Gräberfeld der Lausitzer Urnenfelderkultur erforscht hat, wurde im Jahre 2015 eine Rettungsgrabung unter Leitung von Dr. M. Beková (Museum Rychnov nad Kněžnou) durchgeführt, bei dem Reste einer Siedlung der späten Lausitzer Urnenfelder gefunden und dokumentiert wurden. Es handelt sich um mehrere Pfostengruben (leider ist es unmöglich, konkrete Grundrisse der Pfostenbauten zu identifizieren), Siedlungsgruben, drei kurze Abschnitte von Gräbchen ohne Zusammenhängen, und hypothetisch auch ein Brunnen (ohne Konstruktion). Das keramische Inventar ist

sehr arm, die Scherben sind untypisch und korrodiert. Es scheint, daß die Siedlung chronologisch dem bekannten Gräberfeld von den Stufen HB/HC nahe steht, was bisher in der ganzen Umgebung gefehlt hat.

Literatura

- Bek, T. 2007:* Nálezy z výzkumu v tiskárně v Kostelci nad Orlicí. Orlické hory a Podorlicko 14, 349–356.
- Beková, M. 1993:* Kostelec nad Orlicí. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 19, 47–48.
- Beková, M. 2011:* Kostelecká cihelna – výzkum příkopů. Orlické hory a Podorlicko 17, 289–298.
- Beková, M. – Militký, J. 2016:* Pravěké osídlení na území města Kostelce nad Orlicí. In: Kostelec nad Orlicí v zrcadle času. Kostelec nad Orlicí.
- Bláhová-Sklenářová, Z. 2011:* Půdorys pravěkého domu ze Sobčic (okr. Jičín) a otázka jeho datace. Živá archeologie 11, 127–130.
- Bláhová-Sklenářová, Z. 2012:* Obytné stavby doby bronzové – otázky stavebního a konstrukčního vývoje. Praehistorica 30/2. Praha.
- Kalferst, J. 2002:* Sídlíště v Kostelci nad Orlicí, okr. Rychnov nad Kněžnou. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 28, 63–76.
- Militký, J. 2006:* Nálezy z pozdní doby halštatské až časně laténské z polykulturního sídlištního areálu v Kostelci nad Orlicí (okr. Rychnov nad Kněžnou). In: R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl (eds.): Vita archaeologica – Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice, 175–190.
- Prostředník, J. 2014:* Příspěvek ke genezi, metodice výzkumu a interpretaci některých neobvyklých projevů sídlištních objektů. In: M. Novák – P. Burgert (eds.): Sborník k počtě Jiřího Kalfersta. Archeologie východních Čech – Supplementum 1. Hradec Králové, 257–281.
- Stäuble, H. – Hiller, A. 1998:* An extended prehistoric well field in the opencast mine area of Zwenkau, Germany. Radiocarbon 40/2, 721–733.
- Vokolek, V. 1999:* Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice.
- Vokolek, V. – Sedláček, R. 2010:* Halštatský dvorec a urbanistická struktura sídliště Opatovice nad Labem, okr. Pardubice, Čechy. In: V. Furmánek – E. Miroššayová (edd.): Popolnicové polia a doba halštatská. Zborník referátov z X. medzinárodnej konferencie „Popolnicové polia a doba halštatská“, Košice, 16.–19. september 2008. Nitra, 353–364.

PhDr. Martina Beková
Muzeum a galerie Orlických hor
E-mail: bekova@moh.cz

PhDr. Žuzana Bláhová-Sklenářová, Ph.D.
Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie
E-mail: zuzana.blahova@uhk.cz